

Юридична машина часу

Практика скасування нормативних актів
заднім числом неминує породжує негативні наслідки

Юрій СПЕКТОР, правознавець

Несподівано набув загострення трудовий спір між Президентом України Віктором Ющенком і суддею Конституційного суду Сюзанною Станік щодо поновлення останньої на роботі. Стихло нагадаємо: торік президент звільнив цю суддю з посади в КС з підстав нібито порушеної суддівської присяги. Пані Станік подала позов до суду і, пройшовши всі ланки аж до Верховного суду, нарешті отримала постанову про своє поновлення на посаді.

Здавалося б – рядовий спір. Справді, згідно з приписами ст. 149 з урахуванням п. 5 ч. 5 ст. 126 Конституції України, президент має право звільнити суддю, якого за законом призначав на відповідну посаду в разі порушення ним суддівської присяги, якщо, звісно, таке порушення мало місце. Відповідно, суд розглянув матеріали справи по суті і встановив, що факту порушення присяги не було. Тобто президент скористався своїм правом, але підстав для його застосування, як установив суд, не мав.

Будучи людиною законослухняною та усвідомлюючи, що чинне судове рішення є обов'язковим до виконання на всій території України, Віктор Ющенко 2 квітня 2008 року видав указ №294/2008, яким поновив Станік на посаді судді КС.

А далі відбулися речі, що мають хибні з точки зору не лише права, а й навіть простої формальної логіки. Колись відомий сатирик казав, що ми живемо в країні непередбаченого минулого. Тепер я можу ще додати: ми живемо також у країні з непередбаченим правовим полем та порушеним причинно-наслідковим зв'язком.

Як впливає з президентського указу №297/2008 від 3 квітня 2008 року (дослівно): «У зв'язку з порушенням

процедури вступу на посаду судді Конституційного суду України постановляю – скасувати Указ Президента України від 25 березня 2004 року №368 «Про призначення С. Станік суддею Конституційного суду України».

Якщо системно проаналізувати обидва укази, постає питання зі сфери формальної логіки: а звідки ж тоді президент звільняв Станік, якщо тепер рап-

том виявляється, що вона там ніколи не працювала, бо не вступила на посаду судді?! І, перепрошую, тоді на яку посаду поновлював її Віктор Ющенко, якщо вона цієї посади не обіймала? Втім, якби все так і було, то з 2 квітня Станік уже законно обіймала посаду судді КС.

Тепер дещо з правової площини. Річ у тім, що згідно зі ст. 149 з урахуванням ч. 5 ст. 126 Основного Закону прези-

дент має право звільнити суддю, якого призначав, лише з вичерпно передбачених законом підстав – зокрема в разі: закінчення строку, на який його обрано чи призначено; досягнення суддею 65 років; неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я; порушення суддею вимог «щодо несумісності»; порушення суддею присяги; набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; припинення його

громадянства; визнання його безвісти відсутнім або оголошення померлим; подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Як бачимо, такої підстави, як порушення «порядку вступу на посаду» Конституція не передбачає. Тому мотивація указу від 3 квітня 2008 року щодо скасування заднім числом акта про при-

значення Станік суддею не відповідає ані Конституції, ані закону «Про Конституційний суд» – ст. 23 цього закону містить той самий перелік підстав на звільнення.

Можна поставити інше запитання: чи мають рацію речники президента, які на брифінгу для журналістів повідомили, що пані Станік складала присягу за відсутності на засіданні Президента України і саме це порушує вимоги закону?

Справді, згідно з ч. 3 ст. 17 закону «Про Конституційний суд» суддя КС України складає присягу на засіданні Верховної Ради, що проводиться за участю Президента України, а також прем'єр-міністра, Голови Верховного суду або осіб, які виконують їхні повноваження.

Але, з другого боку, ніде не сказано про правові наслідки неявки президента на таке складання присяги, тобто про те, яка настає відповідальність і в чому вона полягає. Адже можна згадати й іншу норму – ч. 2 ст. 6 цього закону: призначеною на посаду судді Конституційного суду вважається особа, про призначення якої видано указ Президента України, скріплений підписами прем'єр-міністра та міністра юстиції.

Якщо указ №368 від 25 березня 2004 року про призначення був ухвалений відповідно до зазначеного порядку, то пані Станік вважається призначеною на посаду судді. Якби вона відмовилася присягати народові України чесно й сумлінно працювати в Конституційному суді, було б про що говорити. А так виявляється, що президент, як посадова особа, сам не з'явився і пані Станік у цьому ще й винна.

У будь-якому разі, це лише плітки на брифінгу для журналістів, бо офіційно про це в указі не йдеться. І можна хіба що здогадуватися, що це за порушення «вступу на посаду». Виявляється, радники на Банковій вигадали додаткову відповідальність для суддів, якої законодавець у нормах права не встановив.

Але й це все дріб'язок. Поговорімо про принципові речі: чи можна взагалі звільнити людину шляхом скасування заднім числом акта про її призначення? Це кардинальне фундаментальне питання потребує нарешті законодавчого врегулювання. Я дав би на нього три відповіді, і всі вони негативні стосовно

законності такої правової «самодіяльності» (яку Банкова демонструвала вже неодноразово).

Перше. Указ президента про призначення судді – це нормативно-правовий акт індивідуальної дії стосовно конкретної особи. Приписи ч. 1 ст. 58 Конституції суворо забороняють застосування «юридичної машини часу» щодо конкретних осіб: «Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи».

Президент каже, що пані Станік винна в порушенні порядку вступу на посаду, і притягає її до відповідальності – шляхом скасування акта про її призначення, простіше кажучи – звільняючи з посади. Але такий акт не може мати зворотної сили в часі.

Інший аргумент: на момент ухвалення указу про призначення пані Станік ще ніякої присяги не складала, а отже в цей день ще нічого не порушувала. Присягу вона складала пізніше. Тому навіть якщо діяти заднім числом, то в день видання указу ще ніхто жодних дій вчинити не встиг, а отже обставини, на які посилається президент, виникли пізніше. Отже, звільнити суддю Станік з посади з 24 березня 2004 року неможливо не тільки через заборону зворотної дії покарання в часі, а ще й тому, що в той день зазначеного «порушення» ще не відбулося. Присяга відбулася пізніше – іншого дня.

Відповідь друга, судова. Якщо всі чотири судові інстанції – від суду першої ланки до Вищого адміністративного, а потім Верховного суду – розглядали справу по суті й у кінцевому висновку дійшли думки, що Станік законно обіймає посаду судді і будь-яких підстав, у тому числі й інших, для її звільнення суд не знайшов, це означає, що згаданий факт вважається доведеним. Попри всі сумніви та колізії, суд ухвалює рішення, виходячи з верховенства права, а не з формальних натяків та припущень.

Відповідь третя, концептуальна. Річ у тім, що будь-яка посадова особа, стосовно якої закон передбачає чітку процедуру та підстави звільнення, таким чином вважається захищеною з погляду її професійної незалежності та гарантування трудових прав як громадянина.

Якщо законодавець дає чіткий перелік підстав для звільнення судді, то це означає, що звільнення судді шляхом скасування акта про його призначення (таке положення в переліку відсутнє) порушує одночасно і принцип незалежності судді, і його конкретні трудові права.

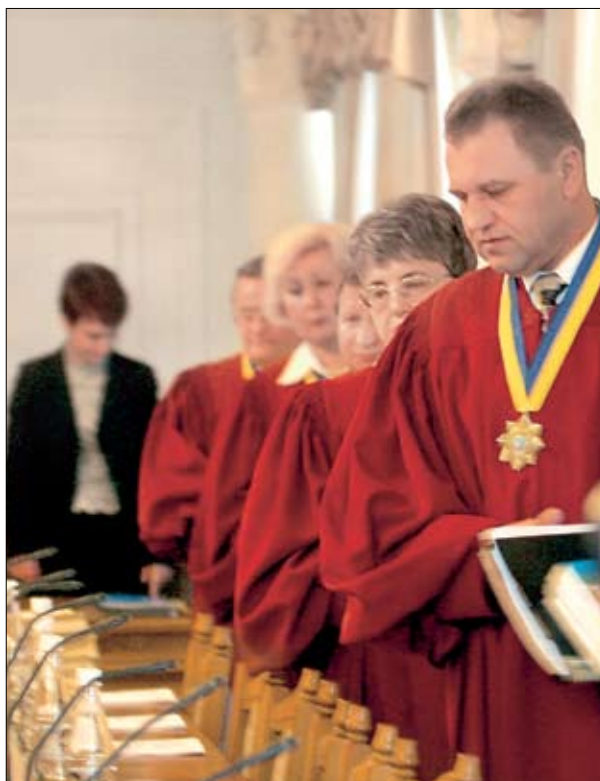
Рухаючись таким чином, ми можемо дійти до абсурду. Скажімо, президент Ющенко скасує заднім числом подання про призначення прем'єр-міністрів, у 2007 році – Юлії Тимошенко і у 2006-му – Віктора Януковича, і поновить як виконувача обов'язків на посаді голови уряду – припустимо, Юрія Єханурова. Ви тільки уявіть собі: два склади уряду працювали, ухвалювали рішення, призначали та звільняли посадовців, ухвалювали міжнародні договори, витрачали бюджетні кошти... І що тепер – якщо діяти за такою логікою?

Або, приміром, глава держави скасує заднім числом акти про призначення суддів, у тому числі – обраних до Верховного суду. Тоді виявиться, що ці люди вчиняли правосуддя, іменем України ухвалювали рішення, але не мали відповідних повноважень, і на цій підставі всі почнуть вимагати перегляду всіх судових рішень?

Додамо – це майже не припущення, а реальна ситуація, що склалася із затвердженими Верховною Радою безстроково суддями після видання так званого «третього указу» президента про розпуск парламенту у червні 2007 року. Адже є велика кількість суддів (десятьки прізвищ!), що були затверджені за різного ступеня нелегітимності Ради одразу після указу, дещо пізніше – після рішення депутатів про складання своїх повноважень, але ще до оголошення необхідної кількості в 150 заяв про це, і навіть уже після того, коли вже точно не було 300 багнетів у залі парламенту. І ці десятки суддів майже рік працювали у невизначеному статусі.

Нарешті не витримав навіть голова Верховного суду Василь Онопенко і в листі до парламенту попросив урегулювати цю колізію бодай у якийсь спосіб.

Тепер про «скриньку Пандори», яку відкрив своїм указом президент з точки зору легітимності рішень і висновків КС. З огляду на вимоги ст. 63 закону «Про Конституційний суд», рішення і висновки КС «мотивуються письмово, підписуються окремо суддями Конституційного суду України, які голосували за їх прийняття і які голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються. Вони є остаточними і не підлягають оскарженню. Підписання суддею Конституційного суду України рішення, ви-

сновку Конституційного суду України є обов'язковим». А норма ст. 65 цього закону вимагає, щоб у рішенні був зазначений персональний склад суддів КС, які брали участь у розгляді справи.

А тепер дивіться, що ми маємо. Конституційний суд України 12 жовтня 2004 року дав офіційний висновок №2-в/2004 щодо відповідності законопроекту №4180 про внесення змін до Конституції. Цей висновок було ухвалено за участі судді Станік. З огляду на гучні суперечки щодо згаданого законопроекту та аж три окремі думки різних суддів КС цілком можливо, що аргументи Сюзанни Романівни в нарадчій кімнаті та її позиція під час голосування відіграли роль щодо

отримання позитивного висновку. З другого боку, виявляється, що якась стороння особа, яку тепер заднім числом визнано не суддею КС, була присутня в нарадчій кімнаті, агітувала там «за» чи «проти» певного рішення та ще й підписала його!

Перший-ліпший правник підтвердить, що, якби в будь-якому суді – загальному, господарському чи адміністративному – неповноважна стороння особа підписала судові рішення, та ще й порушила таємницю нарадчої кімнати, таке рішення в обов'язковому порядку було б скасовано з направленням справи на новий розгляд.

Тепер, з огляду на лазівки ст. 68 закону про КС, президент, звісно, може подати звернення щодо перегляду висновку КС з приводу політреформи за нововиявленими обставинами. Що може потягнути за собою скасування змін до Конституції – теж заднім числом!

А це вже не вигадане припущення, а реальна небезпечна перспектива. Політреформа в Україні спричинила певну зміну організації та порядку формування всіх органів державної влади. Тепер постаємо перед реальною небезпечкою мати взагалі невизначений державний лад із двома напівлегітимними редакціями Основного Закону. Тобто, йдучи цим слизьким шляхом, ми дійдемо до двох чи

більше складів уряду, досягнемо «двопалатності» й матимемо сесійну залу «за старою версією» і ще одну сесійну залу – «за новою версією», два склади ЦВК, а в перспективі – сумнівні щодо можливості за таких складнощів провести взагалі бодай якісь вибори, у тому числі наступні президентські.

Цілком зрозуміло, що продовження практики скасування нормативно-правових актів заднім числом, без належного врахування їхніх наслідків, може призвести до того, що одного ранку ми прокинємось і не впізнаємо своєї країни. Тож не варто гратися з «юридичною машиною часу», коли не впевнений, що з цього зрештою може вийти.